

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم
دانشکده ی الهیات و معارف اسلامی
پایان نامه دوره ی کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی

عنوان:

فهرست موضوعی نفس شفاء

استاد راهنما:

دکتر محمد ذبیحی

استاد مشاور:

دکتر محمد حسین حشمت پور

نگارنده:

فوزیه شیری

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به:

معصوم زمان، امام عصر حجه بن الحسن العسکری - عجل الله تعالی فرجه -

که آرزوی دستیابی به معرفت حقیقی را به امید ظهور و فرج او دارم.

تشکر و قدر دانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطاء فرمود. در این جا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نمودند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر ذبیحی که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده‌اند نهایت تشکر و سپاس‌گذاری را دارم. از جناب آقای دکتر حشمت پور به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده‌اند کمال تشکر را دارم.

چکیده

فهرست موضوعی عبارت است از واژه یا گروهی از واژه‌ی نشان‌دهنده‌ی یک موضوع که تحت آن تمام بحث‌های مربوط به آن موضوع در فهرست وارد شود. از آنجا که دست‌یابی آسان و سریع و عرصه‌ی هر علم خاصی آرزو و آرمان هر انسان حقیقت‌جو و حقیقت‌خواهی است، به همین علت در این فهرست موضوعی با عنوان نفس شفا از آثار ابن سینا سعی شده است عناوین ساده، روان و گویا عرضه شود تا محقق بتواند به آسانی مطالب را در موضوع خاص یک جا ببیند و از آن بهره‌مند گردد. در مرحله اول از پژوهش، بهترین و مطمئن‌ترین راه آن است که کتاب را مطالعه کرده و به جزئیات آن پی برد، که این مرحله از کار نیاز به وقت زیادی برای مطالعه دارد، تا فهرست‌نویس بتواند به تمام مطالب تسلط در حد لازم را داشته باشد. پس از آنکه کتاب را از نظر محتوا بررسی شد قدم بعدی آن است که موضوع و موضوع‌های راکه با واژه یا با عبارتی که به بهترین وجه بیانگر محتوا باشد انتخاب شده است و کوشیده شده است از تکرار دوری شود. در مرحله بعد برای نظم بخشیدن به اطلاعات موجود در یک اثر با توجه به موضوعات داده شده به هر عبارت که بیان‌کننده موضوعی است سعی شده که همه آنها زیر یک موضوع اصلی جمع شود و در مرحله آخر اصلاح و تکمیل موضوع‌ها و نظم بخشیدن به موضوعات موجود در یک اثر یا مجموعه آثار یک نویسنده و یکپارچه‌سازی موضوعات با در نظر گرفتن این امر مهم که از حرف اول الفبای فارسی یعنی حرف «آ» آغاز و تا حرف «ی» ادامه می‌یابد.

کلمات کلیدی: فهرست موضوعی، نفس شفاء

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۱.....	موضوع تحقیق.....
۱.....	سؤالات تحقیق.....
۲.....	فرضیه‌های تحقیق.....
۲.....	اهمیت تحقیق.....
۲.....	هدف تحقیق.....
۳.....	پیشینه‌ی تحقیق.....
۳.....	روش تحقیق.....
۴.....	گذری اجمالی بر شخصیت ابن سینا و آثار او.....
۸.....	درآمدی درباره‌ی نفس.....
۹.....	تاریخچه‌ی نفس.....
۱۱.....	گزارش کوتاه از محتوی نفس شفا.....
	فهرست موضوعات
۳۷.....	اختصاصات انسان.....
۳۹.....	الاجماع.....
۳۹.....	الانطباع.....
۴۲.....	الانعکاس شعاع.....
۴۴.....	الامنیه.....
۴۴.....	الانفعال.....

٤٤	البصر
٤٧	البياض
٤٨	التعلم
٤٩	التموج
٥٠	التناسخ
٥٠	الجسم
٥٢	حاسه الذائقه
٥٣	حاسه السمع
٥٤	حاسه الشم
٥٦	حاسه الامسه
٥٩	الحدس
٥٩	حس المشترك
٦٢	حواس الظاهري
٦٣	الحول
٦٤	الرائحه
٦٥	الرأى
٦٥	الرجاء
٦٥	الروح البخارى
٦٦	الرؤيا
٦٩	السواد
٧٠	الشعاع
٧٨	الشفيف
٧٨	الشك
٧٨	الصداء

٨٧	الصوت
٨١	الصوره
٨٣	الظلمه
٨٣	الضوء
٨٦	العقل و المعقول
٨٧	العقل
٩٤	الغذا
٩٤	الافكار و التأملات
٩٤	القلع و القرع
٩٥	القوه
٩٥	القوه الحاسه
٩٦	القوه الحافظه
٩٦	القوه الخيال
٩٩	القوه الذائقه
٩٩	القوه الذاكره
١٠٠	القوه السامعه
١٠٠	القوه الشم
١٠٠	القوه الشوقيه
١٠١	القوه الشهويه
١٠٢	القوه الغضبيه
١٠٢	القوه الفاهمه
١٠٢	القوه القدسيه
١٠٣	القوه اللامسه
١٠٣	القوه المتخيله

١٠٥	القوه المتصرفه
١٠٦	القوه المحركه
١٠٧	القوه المصوره
١٠٨	القوه المولده
١٠٩	القوه الواهمه
١١٢	الكمال
١١٣	كيفيه الابصار
١٢٠	اللون
١٢٤	الماده
١٢٥	المعقولات
١٢٧	المفارقة
١٢٨	النفس
١٢٨	ادراكات النفس
١٣٦	ارتباط النفس مع البدن
١٤٣	اقسام النفس
١٤٤	بقاء النفس و فسادها
١٤٥	تجرد النفس الناطقه
١٥٢	تحديد النفس
١٥٨	جوهرية النفس
١٦٠	حدوث النفس و قدمها
١٦٢	قواها المدركه
١٦٣	قواى النفس
١٦٤	النفس الانسانيه
١٧٠	قوى النفس الانسانيه

١٧٢	قوى النفس الحيوانيه.....
١٧٤	قوى النفس النباتيه.....
١٧٦	النور.....
١٧٨	النوم.....
١٧٩	اليقظه.....
١٨٠	فهرست منابع.....

مقدمه

۱. موضوع تحقیق

فهرست نویسی موضوعی عبارت است از بررسی و تحلیل اثر از نظر محتوا و تعیین موضوع یا موضوع‌ها و انتخاب واژه یا عبارت که به بهترین وجه گویای موضوع برای پژوهشگر باشد. فهرست موضوعی گزینش و ارائه اطلاعات سازماندهی شده است که دستیابی سریع به اطلاعات را برای جستجوکنندگان محقق می‌سازد و وجود یک فهرست موضوعی منظم یکی از بهترین و آسانترین راه‌های دسترسی به اطلاعات است، شیوه‌ای که از اتلاف وقت پژوهشگر می‌کاهد و نیاز اطلاعاتی آنها را به صورت سریع، صحیح و علمی برآورده می‌سازد. فهرست موضوعی، فعالیتی علمی است که نیاز به هدفگذاری، برنامه‌ریزی و اجرا و کنترل دارد. در هدفگذاری باید ارزش کار روشن گردد و برای دست یافتن به آن تلاش شود، زیرا کار عظیمی مانند ایجاد فهرست موضوعی، کار گروهی است که به حمایت قوی نیاز دارد، این ارزش کار باید به تک تک اعضای گروه و افراد حمایت‌کننده شناسانده شود. در برنامه‌ریزی نیز باید به حجم کار، طول زمان، نیروهای مورد نیاز و زمانبندی توجه کرد. نکته قابل توجه در مورد نیروی انسانی، وجود علاقه و احساس مسئولیت در آنها است.

۲. سوال های تحقیق:

سوال اصلی:

۱- آیا فهرست موضوعی کاری علمی است؟

سوالهای فرعی:

۱- آیا فهرست موضوعی نیاز به هدف گذاری و برنامه‌ریزی و اجرا و کنترل دارد؟

۲- آیا فهرست موضوعی از اتلاف وقت پژوهشگران می‌کاهد؟

۳- آیا فهرست موضوعی دستیابی به اطلاعات را به صورت سریع، صحیح و علمی

برای پژوهشگر محقق می سازد؟

۴- آیا فهرست موضوعی اطلاعات را سازمان دهی می کند؟

۵- آیا از فهرست موضوعی می توان به دلایل تجرد نفس پی برد؟

۳. فرضیه های تحقیق

۱- فهرست موضوعی کاری علمی است.

۲- فهرست موضوعی نیاز به هدف گذاری و برنامه ریزی و اجرا و کنترل دارد.

۳- فهرست موضوعی از اتلاف وقت پژوهشگر می کاهد.

۴- فهرست موضوعی دستیابی به اطلاعات را به صورت سریع، صحیح و علمی برای

پژوهشگر محقق می سازد.

۵- فهرست موضوعی اطلاعات را سازمان دهی می کند.

۴. اهمیت تحقیق:

ایجاد فهرست موضوعی به عنوان یک ابزار بازیابی اطلاعات موجود در یک اثر یا مجموعه آثار یک نویسنده، دارای ارزش و جایگاه خاصی است. یکی از مهم ترین فواید فهرست موضوعی آن است که نشان دهد که اثر یا مجموعه آثار یک نویسنده چه اطلاعاتی را دربر دارد و چگونه می توان آنها را در مجموعه بازیابی کرد. از فوائد فهرست موضوعی گزینش و ارائه اطلاعات سازماندهی شده است که دستیابی سریع به اطلاعات را برای پژوهشگران محقق می سازد وجود یک فهرست موضوعی منظم یکی از راههای دسترسی به اطلاعات است که از اتلاف وقت پژوهشگر می کاهد و نیاز اطلاعاتی آنها را به صورت سریع، صحیح و علمی برآورده می سازد.

۵. هدف تحقیق:

هدف از فهرست موضوعی، یک دست سازی موضوع ها، و ایجاد یک فهرست موضوعی قابل اعتماد که دسترسی به اطلاعات موجود در یک اثر یا آثار را برای پژوهشگران ممکن می سازد. دستیابی به موضوع های صحیح هدف اصلی طرح بوده. و هدف از ایجاد فهرست موضوعی تسهیل جستجو و نظم بخشیدن به اطلاعات موجود در یک اثر یا مجموعه آثار یک نویسنده و یکپارچه سازی اطلاعات است. اصل هماهنگی و وحدت یکی از هدفهای عمده فهرست نویسی موضوعی است .

۶.پیشینه تحقیق:

در بررسی های انجام شده در موضوعات پایان نامه و کتاب های موجود، موضوعی با عنوان فهرست موضوعی آثار ابن سینا یافت نشد. این مقاله با ورود به عرصه فهرست موضوعی آثار ابن سینا، ویژگی شمول و جامعیت مکتوب مصنف را با عناوین موجز و شفاف برای دانش پژوهان به تصویر کشیده است.

۷.روش تحقیق:

در مرحله اول از پژوهش، بهترین و مطمئن ترین راه آن است که کتاب را مطالعه کرده و به جزئیات آن پی برد، که این مرحله از کار نیاز به وقت زیادی برای مطالعه دارد، تا فهرست نویس بتواند به تمام مطالب اطلاع پیدا کند. که این قسمت از کار را مدیون استاد ارجمند جناب آقای دکتر حشمت پورهستیم که با در اختیار گذاشتن سی دی های آموزشی نفس شفاء که که توسط استاد تدریس شده بود، توانستم مرحله اول کار خود را به انجام برسانم. کتاب شفاء که مفصلترین دایره المعارف علمی است که بخش نفس را برای فهرست موضوعی انتخاب کرده ام که دارای متنی سنگین است و من بی هیچ تردیدی بدون بیانات استاد هرگز نمی توانستم به مطالب نفس شفاء در مدت کوتاه ۵ ماه اطلاع پیدا کنم والا این بخش از کار زمان طولانی را به خود اختصاص می داد، پس از آنکه کتاب را از نظر محتوا بررسی شد قدم بعدی آن است که موضوع و موضوعهای راکه با واژه یا با عبارتی که به بهترین وجه بیانگر محتوا باشد انتخاب

شده است و کوشیده شده است از تکرار دوری شود، در مرحله بعد برای نظم بخشیدن به اطلاعات موجود در یک اثر با توجه به موضوعات داده شده به هر عبارت که بیان کننده موضوعی است سعی شده که همه آنها زیر یک موضوع اصلی جمع شود مثل تجرد نفس: اثبات تجرد نفس، صفحه ۲۸۷ سطر ۱۰، برهان تجرد نفس صفحه ۲۶ سطر ۷ و صفحه ۲۸۸ سطر ۴ و اشکال بر تجرد نفس صفحه ۲۷ سطر ۱. و در مرحله آخر اصلاح و تکمیل موضوع ها و نظم بخشیدن به موضوعات موجود در یک اثر یا مجموعه آثار یک نویسنده و یکپارچه سازی موضوعات با در نظر گرفتن این امر مهم که از حرف اول الفبای فارسی یعنی حرف «آ» آغاز و تا حرف «ی» ادامه می یابد. اکنون که خداوند توفیق به پایان رساندن این تحقیق را عنایت فرمود، حق این است که از زحمات بی دریغ استاد بزرگوار جناب آقای دکتر ذبیحی که مرا در تدوین و تحریر این رساله با راهنمایی های مفیدشان همراهی کردند و همچنین با امعان نظر و دیدی ژرف و عمیق نسبت به موضوع، و زمینه هر چه بهتر شدن این تحقیق را فراهم نمودند قدر دانی کنم.

گذری اجمالی بر شخصیت ابن سینا و آثار او

ابوعلی سینا، حسین بن عبدالله معروف به شیخ الرئیس، متولد ۳۷۰ هجری مطابق با ۹۸۰ میلادی است و تاریخ وفات او را ۴۲۸ هجری مطابق با ۱۰۳۷ میلادی ثبت کردند. ابن سینا، اعجوبه دهر و از نوادر روزگار به شمار می آید. شناختن وی زمانی طولانی و شناساندن او کتابی قطور می طلبد. آگاهی ما از سرگذشت ابن سینا بیشتر مدیون زندگی نامه ای است که ابو عبید جوزجانی (۳۴۸ ق ۱۰۴۶ م) شاگرد وفادار وی که بخش نخست آن را ابن سینا و بخش دوم آن گزارش و نوشته جوزجانی است. سزاوار یاد آوری است که کهن ترین متون قدیمی که پیرامون حیات عادی و علمی ابن سینا نوشته شده است کتاب تتمه صوان الحکمه اثر ظهیرالدین ابوالحسن علی بن زید بیهقی و کتاب عیون الانباء فی طبقات الأطباء تألیف ابن ابی اصیبعه و کتاب اخبار العلماء یاخبار الحکماء تألیف ابن القفطی است و متنی هم از سرگشت ابن سینا از سوی فؤاد اهوانی در حاشیه دست نوشته ای از نزهة الارواح شهرزوری کشف شده که به

دست یحیی ابن احمد کاشی در (۷۵۴ق ۱۳۵۳م) نوشته شده و اهوانی آن را نوشته کاشی پنداشته است و آن را به مناسبت هزاره تولد ابن سینا در مجموعه ذکری از ابن سینا در ۱۹۵۲ م در قاهره، با عنوان «نُکَّت فی احوال الشیخ الرئیس ابن سینا» منتشر کرده است.^۱

ابن سینا، پزشک، ریاضیدان، فیلسوف و منجم ایرانی متولد خرمشیر از توابع بخارا بود. او به همه علوم زمان خود احاطه داشته است و در کمتر علمی از استاد استفاده کرده است. چنانکه خود گفته است در هیجده سالگی از فراگیری علوم فارغ شد و از آن پس چیز تازه ای نیاموخت، در بیست و یک سالگی دست به تصنیف و تألیف زد. ابن سینا زندگی ناآرام و پرماجرایی داشته و عمری نسبتاً کوتاه کرده است. گاهی در حال فرار بود و گاهی هم در زندان و گاهی هم در مسند وزارت. اگر در نظر داشته باشیم که زندگی کوتاه ابن سینا تا چه حد سرشار از حوادث بوده و نیز توجه داشته باشیم که فقط ساعات اندکی را به اشتغالات علمی اختصاص می داده است، بی تردید وسعت آثار او، با آنچنان دقت و عمق، ما را به شگفت خواهد آورد. به گفته استاد مطهری (در کتاب مقالات فلسفی) اگر ابن سینا وقت خویش را صرف وزارت نمی کرد و عمری در حدود ابوریحان [۸۰] پیدا می کرد شاید عجیب ترین مرد علمی تاریخ بود. امام خمینی (در کتاب مصباح الهدایة) او را چنین توصیف می کند «...الشیخ الرئیس، النابغه الکبری و الاعجوبة العظمی الذی لم یکن له فی حدّه الذهن وجود القریحه کفواً احد» و بلاخره فیلسوف بزرگ، صدر المتألهین، (در کتاب المبدأ والمعاد) درباره او می گوید «...الشیخ الرئیس ابن علی سینا مع براعته و ذکائه الذی لم یعدل به ذکاء». لیکن در همین عمر کوتاه و زندگی پرماجرا، توانست آثار گران سنگ و بی بدیل در عرصه های مختلف به وجود آورد.

آثار ابن سینا

ابن سینا، علی رغم زندگانی ناآرام و پر حادثه خود، اندیشمند و نویسنده ای پرکار بوده است. آنچه از نوشته های او بر جای مانده است، نماینده ذهنی فعال و پویاست که گویی در هر

۱. دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۴، ص ۱.

شرایطی، حتی در سخت ترین و توان فرساترین آنها، از فعالیت و خلاقیت باز نمی‌ایستاده است. استعداد وی در فراگیری و حفظ خوانده‌ها و آموخته‌ها زبانزد همگان بوده است و چنانکه خود او نیز به توانایی شگرف خویش در یادگیری در دوران نوجوانیش اشاره می‌کند. حافظه نیرومند وی کار تألیف را نیز بر او آسان می‌ساخت. شاگردش جوزجانی می‌گوید هنگامی که ابن سینا در خانه ابوغالب عطار به سر می‌برد، از او خواسته بود که نوشتن بقیه کتاب شفا را به پایان رساند و سپس می‌افزاید که در این هنگام، ابن سینا هیچ کتابی یا مرجعی در اختیار نداشت هر روز ۵۰ ورق می‌نوشت، تا اینکه همه طبیعیات و الهیات شفا و سپس بخشی از منطق را به پایان آورد.

جوزجانی در جای دیگری از سرگذشت ابن سینا می‌گوید من بیست و پنج سال در خدمت و مصاحبت او بودم و هرگز ندیدم که هرگاه کتاب تازه‌ای به دستش می‌رسید، آن را از آغاز تا پایان بخواند، بلکه یک بار به قسمتهای دشوار و مسائل پیچیده آن و نظریات نویسنده کتاب می‌پرداخت تا به مرتبه وی در آن دانش و درجه فهم او پی ببرد. برای آگاهی از مجموعه نوشته‌های اصیل ابن سینا و نوشته‌های منسوب به وی، اکنون فهرست جامعی به کوشش یحیی مهدوی در دست است که ما را از همه کوششهای دیگر در این راه بی‌نیاز می‌سازد.

تالیفات عربی

۱. الشفاء، مهم ترین اثر فلسفی ابن سینا است.
۲. النجاة این کتاب که مطالب آن مختصر و گزیده‌ای از مطالب شفا است، از مهم‌ترین نوشته‌های ابن سیناست که فشرده فلسفه وی را در بر دارد.
۳. الاشارات و التنبيهات ظاهراً آخرین نوشته ابن سینا و از برجسته‌ترین آثار اوست. نشر عربی ادبی شیوا از ویژگیهای آن است.
۴. کتاب الانصاف نوشته بزرگی بوده است که به گفته خود ابن سینا، نزدیک به ۲۸ هزار مسأله را در بر می‌گرفته است. تنها دست نوشته آن در حمله مسعود غزنوی به اصفهان به

تاراج رفت. ابن سینا، به گفته خودش، قصد داشته است که اگر فرصتی و فراغتی یابد آن را دوباره بنویسد، اما ظاهراً به این کار موفق نشده است.

۵. منطق المشرقیین.

۶. رساله اضحویه فی امر المعاد.

۷. عیون الحکمه.

۸. تسع رسائل فی الحکمه و الطبیعیات، که این نوشته‌ها را در بر دارد رساله فی الحدود، رساله فی اقسام العلوم العقلیه، رساله فی اثبات النبوات، رساله النیروزیه، فی الطبیعیات من عیون الحکمه، فی الاجرام العلویه، فی القوی الانسانیه و ادراکاتها، فی العهد و فی علم الاخلاق.

۹. فی معانی کتاب ریطوریکا.

۱۰. رساله فی الاکسیر.

۱۱. رساله فی معرفه النفس الناطقه و احوالها.

۱۲. التعليقات.

۱۳. القانون فی الطب، کتاب مشهور ابن سینا در پزشکی

۱۴. النکت و الفوائد، این رساله ناشناخته ابن سینا که دست نوشته‌ای از آن در کتابخانه فیض الله استانبول، به شماره ۱۲۱۷ یافت می‌شود، مختصری از منطق، طبیعیات و الهیات را در بر دارد و مطالب آن یادآور مطالب النجاه و الاشارات است. با وجود اختصار، این رساله ارزش بسیار دارد.

۱۵. المبدأ و المعاد.

تالیفات فارسی

ابن سینا چند نوشته به فارسی دارد که مهم ترین آنها دانشنامه علائی است. وی آن را برای علاء الدوله کاکویه و به درخواست او نوشته و به وی تقدیم کرده است. ۱

۱. همان، ص ۶-۸.

در آمدی درباره نفس

موضوع نفس یکی از مباحث مهم فلسفی است، چرا که نفس موجودی است مجرد و فناپذیر و اصالت و جوهره وجودی انسان در نفس خلاصه می‌شود. از آنجا که تمام رویدادهای زندگی بشر و سیر تکاملی انسان از مبدأ آفرینش تا معاد از مسیر نفس صورت می‌گیرد. همچنین نفس بستری برای رشد و کمال انسانی است، مطالعه بر روی انسان و احوال نفسانی او که بزرگترین آیت خداوند در هستی می‌باشد موضوعی است که در مواضع متعددی از قرآن کریم به آن امر شده است.

معرفت نفس راهی است به سوی معرفت خداوند همانطور که پیامبر عظیم الشان حضرت محمد - صلی الله علیه و آله - فرموده‌اند: «أعرفکم بنفسه أعرفکم بریه»^۱.

معرفت نفس موضوعی است قابل بررسی جدی تا آنجا که امیرالمؤمنین - علیه السلام - مؤسس مکتب تشیع می‌فرمایند: «من عرف نفسه، فقد عرف ربه»^۲ اگر فقط به این حدیث شریف اکتفا کنیم برای اهمیت دانش خودشناسی از مقصد دور نشده‌ایم.

۱. ضرورت شناخت: کوتاه‌ترین تفسیری که از این حدیث شریف می‌توان ارائه کرد این است که انسان از رهگذر شناخت خود به شناخت خداوند که برترین موجودات است نائل می‌شود و شناخت خداوند هدف نهایی خلقت می‌باشد از طرفی معرفت به خداوند، به معرفت معاد منجر می‌شود.

۲. ضرورت رشد و کمال انسان: انسان فطرتاً طالب کمال است و در صورتی می‌تواند به کمال مطلوب خود نائل شود که خود را بشناسد. زیرا چگونه می‌توان یک موجود مجهول و ناشناخته را رشد داد. کسی که با خود بیگانه است، چگونه می‌تواند موانع رشد خود را بردارد و به آن کمال بخشد.

^۱. ابو جعفر محمد بن علی بن شهر آشوب المازندرانی، متشابه القرآن و المختلفه، بی‌جا، (بی‌جا: بیدار، ۵۵۸هـ.ق)، ج ۱، ص ۴۴.

^۲. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، بی‌جا، (بیروت: الوفاء، ۱۴۰۳هـ.ق)، ج ۲، باب ۴، ص ۳۲.

۳. ضرورت مبارزه با نفس «من عرف نفسه جاهدها»^۱ کسی که خود را بشناسد با او مبارزه خواهد کرد. لذا مقدمه مبارزه با نفس، شناخت نفس است.

۴. رستگاری در آخرت: نجات در آخرت منوط به این است که خدا را با قلبی سلیم ملاقات کنیم. قرآن کریم می‌فرماید: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ»^۲.

بنابراین نجات آدمی فرع بر سلامت نفس است. و سلامت نفس مبتنی بر تهذیب نفس و تهذیب نفس فرع بر شناخت آن می‌باشد. لذا، علم نفس نافع‌ترین علم‌هاست. «خیر العلم ما نفع»^۳ و ضروری‌ترین علوم موجود می‌باشد. خداوند نیز با دعوت به معرفت آیات انفسی، خواسته انسان‌ها را در طریق خود نگه دارد و از افتادن در نادانی‌ها و گمراهی‌ها نجات دهد. بر همین اساس، معرفت نفس وظیفه‌ای است که متوجه همه انسان‌ها است. پس به همین دلایل است که فلاسفه زیادی از جمله ابن سینا آثار زیادی را در رابطه با نفس به تألیف درآورده‌اند و تلاش کرده‌اند نفس را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار دهند.

تاریخچه نفس

بحث معرفت نفس مسأله‌ای است که از آغاز پیدایش تفکر، بشر با آن دست به گریبان بوده است و این مهم از زمان‌های گذشته مورد توجه فلاسفه غرب و شرق بوده است. با نگاهی به تاریخ فلسفه پی می‌بریم که بحث از نفس و شناخت آن از مهم‌ترین دغدغه‌های فکری سوفسطائیان پیش از سقراط بوده است و اما بعد از سوفسطائیان، سقراط خودشناسی را پایه و اساس فلسفه خود قرار داده است و افلاطون نیز طرفدار قطعی و سرسخت اصالت روح بوده و ارسطو نیز در باب شناخت روح یا نفس رساله‌ای مخصوص نوشته است و بعد از ارسطو تحقیقات پیرامون نفس ادامه دارد.

^۱ . عبدالواحد الآمدی التمیمی، غررالحکم و درر الکلم، بی‌جا، (بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات)، ج ۲، ص ۲۳۲.

^۲ . شعراء/ ۸۸ و ۸۹.

^۳ . عبدالواحد الآمدی التمیمی، غررالحکم و درر الکلم، بی‌جا، (بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات)، ج ۱، ص ۳۴۸.

معلم ثانی، ابونصر فارابی رساله‌ای در حقیقت روح و اثبات تجرد آن نوشته است. ابوعلی سینا در شفاء، نجات، و پنج نمط اشارات که نمط سوم و از نمط هفتم تا آخر آن است، در معرفت نفس و تجرد آن مقامات و عوامل نفس داد سخن را داده است و چند رساله جداگانه در باب معرفت نفس نوشته است. از جمله «رساله سعادت»، «رساله الطیر»، رساله حی بن یقظان»، «رساله نفس»، «کتاب قانون».

شفاء

شفاء از کتاب‌های معروف ابن سینا در حکمت است.

ترتیب مطالب

مجموعه کتاب شفاء شامل چهار بخش اصلی است.

بخش اول منطق که شامل نه فن می‌باشد:

۱- المدخل ۲- المقولات ۳- العبارة

۴- القیاس ۵- البرهان ۶- الجدل

۷- السفسطه ۸- الخطابیه ۹- الشعر.

بخش دوم طبیعیات که شامل هشت فن می‌باشد:

۱- السماع الطبیعی ۲- السماء و العالم

۳- الكون و الفساد ۴- الافعال و الانفعالات

۵- المعادن ۶- النفس

۷- النبات ۸- الحيوان.

بخش سوم ریاضیات که شامل چهار فن می‌باشد:

۱- هندسه ۲- حساب

۳- موسیقی ۴- هیأت

بخش چهارم الهیات که شامل یک فن می‌باشد.